

FOSFORLU GÜBRELER

Fosforlu gübrelerin üretimi HAM (KAYA) FOSFATLARDAKİ fosforun BİTKİYE YARAYIŞLI hale dönüştürülmesi ilkesine dayanır

-Yaş Yöntem (asitlerle işleme sokma)

-Kuru Yöntem (sıcaklıkla işleme sokma)

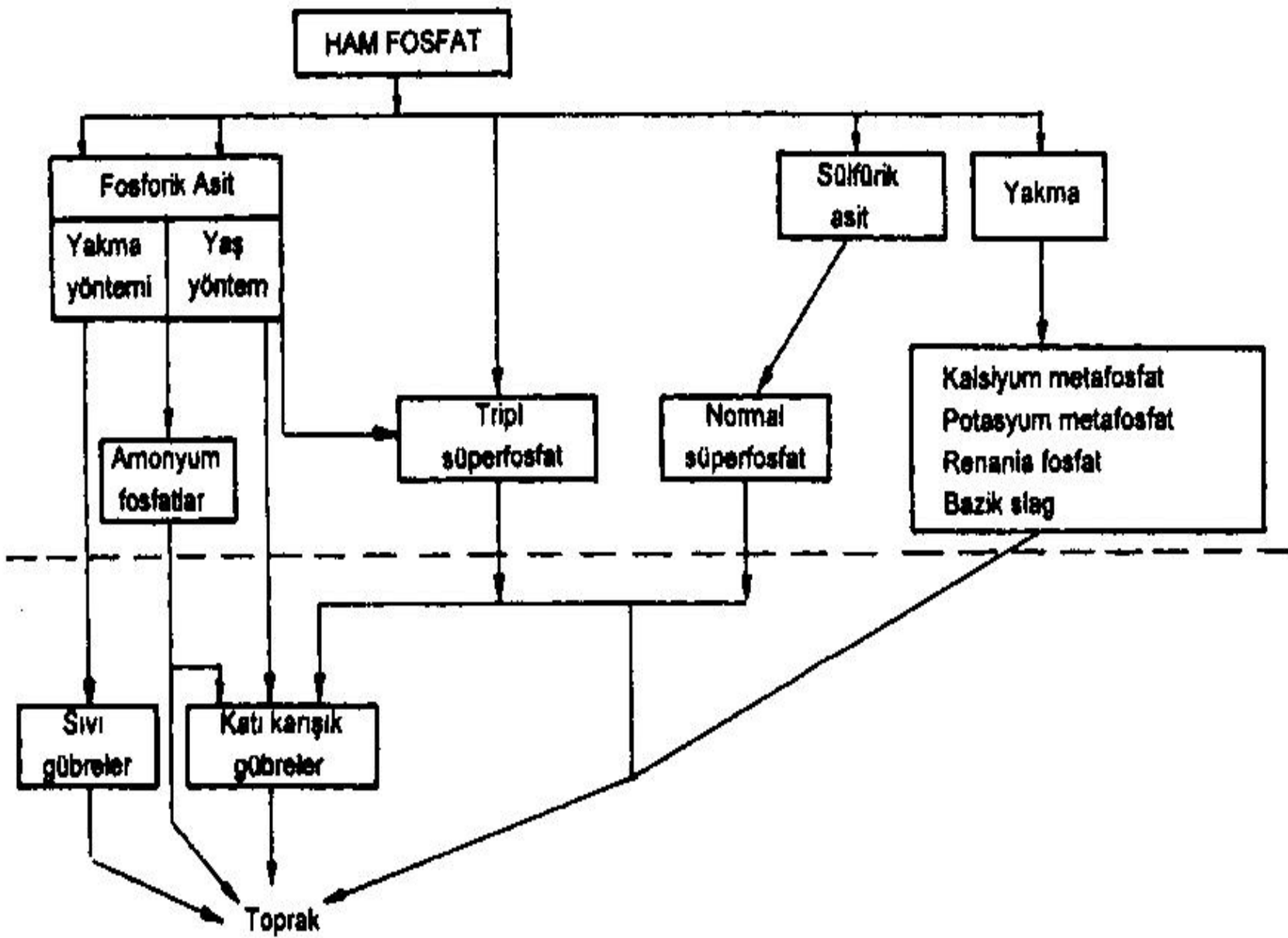
Suda çözünebilir P_2O_5

Sitratta çözünebilir P_2O_5

Sitratta çözünmez P_2O_5

Yararlanılabilir P_2O_5

Toplam P_2O_5

Şekil 3-4. Fosforlu gübrelerin üretim şeması

Çizelge 3-9. Fosforlu kimyasal gübreler ve içerdikleri besin elementlerinin toplam miktarları

Gübre	Azot (N, %)	Potasyum (K, %)	Kükürt (S, %)	Kalsiyum (Ca, %)	Magnezyum (Mg, %)	Fosfor (P, %)	Yarayışlı fosfor* (Toplam P'nin %'si olarak)
Amonyaklaştırılmış normal süperfosfat	2-5	-	10-72	17-21	-	6.1-8.7	96-98
Amonyaklaştırılmış tripl süperfosfat	4-6	-	0-1	12-14	-	19-21	96-99
Amonyum fosfatlar**							
21-53-0	21	-	-	-	-	23	100
21-61-0	21	-	-	-	-	27	100
11-48-0	11	-	0-2	-	-	21	100
16-48-0	16	-	0-2	-	-	21	100
18-46-0	18	-	0-2	-	-	20	100
16-20-0	16	-	14	-	-	8.7	100
Amonyum fosfat nitrat	30	-	-	-	-	4	100
Amonyum polifosfat	15	-	-	-	-	25	-
Dikalsiyum fosfat	-	-	-	29	-	25	98
Fosforik asit	-	-	0.2	-	-	23	100
Ham fosfat	-	-	-	33-36	-	11-17	14-65
Magnezyum amonyum fosfat	8	-	-	-	14	17	-
Normal süperfosfat	-	-	11-12	18-21	-	7-9.5	97-100
Potasyum fosfat	-	29-45	-	-	-	18-22	100
Süperfosforik asit	-	-	-	-	-	34	100
Tripl süperfosfat	-	-	0-1	12-14	-	19-23	96-99
Zenginleştirilmiş süperfosfat	-	-	7-9	16-18	-	11-13	96-99
Bazik slag	-	-	0.2	32	3	3.5-8	62-94
Florsuzlaştırılmış ham fosfat	-	-	-	20	-	9	85
Kalsiyum metafosfat	-	-	-	19	-	27	99
Potasyum metafosfat	-	29-32	-	-	-	24-25	-
Renania fosfat	-	-	-	30	0.3	12	97

* Amonyum sitratta çözünebilir fosfor

** Amonyum fosfat formülündeki değerler sıra ile %N, %P₂O₅ ve %K₂O'yu göstermektedir

A. Fosforlu Gübrelerin Hammaddeleri

Ham Fosfat

Tüm fosforlu gübrelerin **ANA MATERYALI** yani **HAMMADESİ ham fosfatlardır**

Dünya'da yaygın olarak bulunan fosfat yataklarında asal fosfat minerali **FRANKOLİT'TİR**

Ham fosfatlardaki fosfor düzeyleri aynı olmayıp farklılıklar göstermektedir

-% 31-34 P_2O_5 : üstün niteliklidirler ve doğrudan kullanılabilirler

-%15-30 P_2O_5 : yakma yöntemiyle fosforlu gübre üretilebilir

-% <15 P_2O_5 : çeşitli işlemlerden sonra kullanılabilirler

Ülkemizde ham fosfat yatakları bulunmaktadır ve EN ÖNEMLİLERİ Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde şu 3 yörede yoğunlaşmıştır

-Mardin-Mazıdağı Yöresi

-Bingöl-Bitlis Yöresi

-Aşağı Fırat Alt Yöresi'dir

Türkiye'deki ham fosfatların P_2O_5 içerikleri genelde düşüktür (%5-15, Mardin-Mazıdağı) ve bunların fosforlu gübre üretiminde kullanılabilmeleri için zenginleştirilmeleri gerekmektedir

Ancak bu ekonomik olmadığından ülkemizde fosforlu gübre üretiminde kullanılan ham fosfatlar DIŞ ÜLKELERDEN sağlanmaktadır

Dünya'daki ham fosfat yataklarının % 80'i DENİZSEL TİP SEDİMENT KÖKENLİ % 20'si ise MAGNETİT TİP APATİT kökenlidir

Fas, Ürdün, Togo, Rusya ve İsrail dünya ham fosfat satışının % 75'ini gerçekleştirmektedir

Fosforik asit

Fosforlu gübre üretiminde kullanılan bir diğer önemli hammadde olup sulama suyuna karıştırılarak (özellikle sera yetiştiriciliğinde) doğrudan da kullanılabilir

Triple süperfosfat

Amonyum fosfat

Kompoze gübrelerin üretimlerinde fosforik asit kullanılmaktadır

Çizelge 3-15. Fosforik asidin gübre sanayiinde gerçekleşen tüketim, üretim ve dışalım miktarları*

Yıl	Tüketim ton yıl ⁻¹	Üretim ton yıl ⁻¹	Dışalım ton yıl ⁻¹
1995	315076	141411	172865
1996	354654	567963	209161
1997	261166	1257929	125043

* Gübre Üreticileri Derneği'nden alınmıştır

Süper Fosforik Asit

Yüksek ısıli fırınlarda elde edilen ve konsantre bir asittir, yapısındaki fosforun yaridan fazlası PİROFOSFAT (P_2O_7) şeklindedir

Fırınlarda yakma yöntemiyle elde edilen süper fosforik asit % 76 P_2O_5 içerir

Süper fosforik asit özellikle sıvı gübrelerin üretilmesinde kullanılmaktadır

Polifosfat içeriğinin yüksek olması nedeniyle konsantre fosforlu gübre üretilmesine olanak sağlayabilen bir hammaddedir

ASİTLERLE İŞLEME SOKULMA SONUCU ÜRETİLEN FOSFORLU GÜBRELER

Süper Fosfat

Süper fosfat gübresi **HAM FOSFATLARIN SÜLFÜRİK ASİT** ile eşit miktarda gravimetrik olarak reaksiyona sokulması sonucu elde edilmektedir

Süper fosfat gübresi **% 14 ile % 20** arasında değişen miktarlarda **YARAYIŞLI P₂O₅** içerir

Tepkime sonucu oluşan süper fosfat özel aletlerle depoya aktarılır ve tepkimenin tamamlanabilmesi için yaklaşık 30 gün bekletilir

Süper fosfat fosfor dışında **KALSİYUM** ve **KÜKÜRT** de içeren bir gübredir

Yürürlükteki standartlara göre (TS 566) süper fosfat **TOZ** ve **GRANÜLE** olarak iki tipe ayrılmaktadır

Süper fosfat gübresi suda çözünebilir P_2O_5 miktarı yönünden;

-% 14-16'lık

-% 16-18'lik

-%18-20'lik olmak üzere üç farklı içerikte üretilebilir

Bu gübrede; **NEM MİKTARI % 10'DAN AZ OLMALI,**

TOPLAM SERBEST ASİTLİK % 3'TEN AZ OLMALIDIR

Toz süper fosfatın **TÜMÜ** 6.5 mm'lik elekten geçebilmeli ve granüle olarak üretilmiş gübrenin de en az % 95'i 1-4.5 mm tane büyüklüğünde olmalıdır (TSE 1976)

Triple Süper Fosfat

Bu gübre öğütülmüş (0.149 mm veya 100 mesh) HAM FOSFATLARIN FOSFORİK ASİT (H_3PO_4 , % 54'lük) ile işleme sokulması sonucunda üretilmektedir

Triple süper fosfat gübresi süper fosfata oranla yaklaşık 3 KAT daha fazla (% 40-50) P_2O_5 içeren bir gübredir

Triple fosfat gübresinde genellikle **KÜKÜRT BULUNMAZ**

Eğer gübre kükürt içeriyorsa; yaş yönteme göre üretilmiş ve uygun saflıkta olmayan FOSFORİK ASİTİN üretimde kullanılmış olmasından kaynaklanabilir

Değişik fabrikalar tarafından üretilmiş triple süper fosfatın içeriğinde farklılıklar olabilmektedir ve bunun temel nedeni üretimde kullanılan **HAM FOSFATIN ÖZELLİĞİ** ile **FOSFORİK ASİTİN SAFLIK DERESESİDİR**

Bu gübre süper fosfata göre taşıma, işçilik vb maliyetler yönünden daha **EKONOMİKTİR** ve **DAHA FAZLA FOSFOR İÇERMEKTEDİR**

Süper fosfatların üretiminde ham fosfatta bulunan FLOR'un üçte biri **ASİTLEŞTİRME AŞAMASINDA SİLİSYUM TETRA FLORİT** şeklinde buharlaşır ve bu insan-hayvan-çevre sağlığı açısından **ÖNEMLİ BİR TEHLİKEDİR!!!**

Bu nedenle üretim sırasında gaz halinde açığa çıkan FLOR'un doğrudan atmosfere karışması önlenmeli, su ile reaksiyona sokulup **FLOROSİLİSİLİK ASİT** oluşturulduktan sonra **KİREÇ** ile **NÖTRALİZE** edilip çözünmez **KALSİYUM FLORİT** oluşturulmalıdır

Standardına göre (TS 566) triple süper fosfatın **TOZ** ve **GRANÜLE** olmak üzere iki tipi vardır

Granülasyonda en çok kullanılan yöntem **SU BUHARI** karıştırılarak **ÖZEL GRANÜLATÖRLERDE** gübreyi taneli hale getirmek daha sonra kurutma ve eleme yapılarak granülasyon prosesini tamamlamaktır

Son yıllarda süper fosfat gübrelerinin **GRANÜLE** olarak **üretimi ağırlıklı olarak tercih edilmektedir**

Granül olarak üretilen süper fosfatların toz olanlara göre bazı üstünlükleri vardır:

-Granül yapı nedeniyle depolanma sırasında kesikleşme ve katılaşma daha alt düzeylerde olur

- Nem içeriğinin daha az olması nedeniyle granüle süper fosfatta P_2O_5 miktarı % olarak daha fazladır
- Granüle süper fosfatın uygulanması ve tarlaya düzgün olarak verilmesi daha kolaydır
- Toprakla değinim oranı granüle süper fosfatta toz süper fosfata göre daha az olduğundan **FOSFOR FİKSASYONU DAHA AZDIR**

Triple süper fosfat gübreleri suda çözünebilir P_2O_5 içeriği yönünden;

-% 40-42'lik

-% 42-44'lük***

-% 44-46'lık

-% 46-48'lik

-% 48-50'lik olmak üzere 5 değişik türe sahiptir

Triple süper fosfat gübresinde **NEM MİKTARI % 5'TEN AZ OLMALI**, **SERBEST ASİTLİK İSE % 4.5'ten AZ OLMALIDIR**

Amonyak Karıştırılmış Süper Fosfatlar

Fabrikasyon aşamasında **SÜPER FOSFATA AMONYAK** karıştırılmasıyla elde edilirler ve bu şekilde üretilen gübrelerde azot oldukça ucuza gelmektedir

Ancak fabrikalardaki amonyak karıştırma işlemi sırasında **ÇOK DİKKATLİ OLUNMALIDIR!!!**

Çünkü bu ayarlama iyi yapılmadığı takdirde süper fosfatlarda suda kolay çözünür formdaki **MONO KALSİYUM FOSFAT**, suda az çözünür **DİKALSİYUM FOSFATA** hatta **TRİKALSİYUM FOSFATA** dönüşebilir

Amonyak karıştırılmış süper fosfatlar **ÖZELLİKLE ÇOK YILLIK BİTKİLER** üzerine etkili gübrelerdir

Monoamonyum Fosfat (MAP)

Uygun miktardaki AMONYAK GAZININ FOSFORİK ASİT ile tepkimeye sokulmasıyla elde edilir

Monoamonyum fosfat gübresi **% 61 P₂O₅** ve **% 12 N** içerir, **ÇÖZÜNÜRLÜĞÜ YÜKSEK OLAN** ve çoğunlukla **SULAMA SUYU İLE GÜBRELEME (FERTİGASYON)** uygulamalarında tercih edilen bir gübredir

Diamonyum Fosfat (DAP)

Yüksek oranda **AMONYAK GAZI** ile **FOSFORİK ASİTİN** tepkimeye sokulmasıyla elde edilirler

Diamonyum fosfat gübresinin yürürlükteki standarda göre (TS 1054) **KRİSTAL** ve **GRANÜLE** olmak üzere iki tipi bulunmaktadır

Ayrıca granüle diamonyum fosfat gübresinin de ayrımlı içeriğe sahip iki türü bulunmaktadır

Çizelge 3-16. Diamonyum fosfat gübresinin fiziksel ve kimyasal özellikleri
(TSE 1987)

Özellikler*	Kristal gübre	Granüle gübre	
		Tür I	Tür II
Azot (N), % (en az)	21	18	16
Suda çözünebilir P ₂ O ₅ , % (en az)	50	40	43
Suda ve sitratta çözünebilir P ₂ O ₅ , % (en az)	53	46	48
Nem, % (en çok)	1	1.5	1.5
Tane büyüklüğü			
0.212 mm elek üstü, % (en az)	96	-	-
0.6 mm elek üstü, % (en az)	55	-	-
3.35 mm elek üstü, % (en az)	2	-	-
1.0-4.0 mm elek üstü, % (en az)	-	90	90

* Ağırlık ilkesine göre

Dikalsiyum Fosfat

Ham fosfatın **NİTRİKSÜLFÜRİK** ve **NİTRİK-FOSFORİK** asit ile tepkimeye sokulması sonucunda elde edilmektedir

Ayrıca ham fosfatların **nitrik asitle** reaksiyona sokulduktan sonra ortama **AMONYAK** ve **KARBONDİOKSİT** karıştırılarak da dikalsiyum fosfat gübresi elde edilebilir

Üretim maliyetinin yüksekliği nedeniyle gübre olarak kullanımından çok **HAYVAN BESLENMESİNDE** mineral madde kaynağı olarak kullanımı yaygındır

Bu gübrenin fosfor yönünden yoksul, **ASİT TEPKİMELİ** topraklarda daha iyi sonuçlar verdiği belirlenmiştir

Monopotasyum Fosfat

İnce öğütülmüş POTASYUM KLORÜR'ün FOSFORİK ASİT ile tepkimeye sokulmasıyla elde edilir

Bu gübre **% 52 P₂O₅**, ve **% 34 K₂O** içerir ve ağırlıklı olarak **sulama suyu ile gübrelemede** kullanılmaktadır

Monoamonyum-Monopotasyum Fosfat

İki aşamalı işlemle üretimi gerçekleştirilen bir gübredir ve **birinci aşamada POTASYUM KLORÜR ile FOSFORİK ASİT** 250°C'de işleme sokulur

İkinci aşamada ise oluşan karışıma **AMONYAK** karıştırılmaktadır

Bu gübrede % 5.6 N, % 56.5 P₂O₅ ve % 18.7 K₂O olmak üzere toplam % 80.8 etkili besin maddesi bulunur

Gübrenin üretimindeki ilk aşamada HCl'nin ortamdan TAMAMEN UZAKLAŞTIRILMASI için fazla miktarda H₃PO₄'in KCl ile tepkimeye sokulması gerekmektedir

Gübrenin içeriği üretimde kullanılan fosforik asit ve amonyakın özelliğine göre değişiklik gösterebilir